

КРЪГЪТ „МИСЪЛ“ ЗА МЯСТОТО НА БОТЕВ СРЕД „ВЕЛИКИТЕ МЪРТВИ“

Гл. ас. д-р Анна Алексиева

Институт за литература – Българска академия на науките

Резюме. Статията се занимава с идеологическото моделиране на образа на Христо Ботев, предприето от представителите на кръга „Мисъл“. Отчита се неединността на мненията им – за Пенчо Славейков Ботев „едва ли може да се нарече и добър поет“, докато за Яворов той е „един от Боговете, слезли на земята“. Обръща се внимание и на мястото, което му се отрежда в йерархията на „велики мъртви“ (по изразу на д-р Кръстев). В статиите на Славейков и Кръстев от 90-те години на XIX в. Ботев е далеч от героичното първенство заради „необуздания“ си темперамент и анархистична настройка. Към него се отправят критики и в качеството му на поет.

В статията се прокарва тезата, че колебанията в оценките се дължат на все още действащата през този период „комуникативна памет“ (Асман), която възпрепятства институционализирането на единен, изцяло положителен разказ за героя. Той се утвърждава през второто десетилетие на XX в., когато се осъществява и преходът към „културна памет“. В късните текстове на д-р Кръстев, който единствен от кръга „Мисъл“ доживява завършването на този преход, Ботев вече еднозначно фигурира като гений, издигнал се над всички свои съвременници.

Ключови думи: Христо Ботев; кръгът „Мисъл“; комуникативна памет; културна памет

Опитите за обобщение на написаното от представителите на кръга „Мисъл“ за Ботев са рискови, защото възгледите им за героя са неединни, трудно податливи на систематизиране. Ако за Пенчо Славейков „Ботев не е не само велик, но едва ли може да се нарече и добър поет“ (Slaveykov 1897b, p. 2), то за Пейо Яворов той е „един от Боговете, слезли на земята“ (Yavorov 1924, p. 384). Противоречивите оценки при това могат да бъдат открити и в рамките на един и същ критически почерк, при който синхронно – както е при Пенчо Славейков – утвърждаването на Ботев протича заедно с неговото омаловажаване; или диахронно – както е при д-р Кръстев – след първоначално подценяване Ботев постепенно придобива авторитет.

Колебанията на комуникативната памет

Ала за намерението ми да проследя идеологическото моделиране на Ботевия образ в широка времева рамка¹ и да открия момента на попадането му в обсега на културната памет“, тези разнородни мнения са, така да се каже, добре дошли, защото са аргумент в полза на тезата ми за сравнително късното, чак към 20-те години на XX в., еднозначно причисляване на героя към „великите мъртви“. Цитираното словосъчетание (случайно съвпадащо с въведеното от Питър Браун понятие „специални мъртви“) е от студия на д-р Кръстев от 1910 г. и се отнася пряко до Ботев, който е въведен като „един от малкото велики мъртви, чиято мила сянка се носи над нас и насочва живота, и тревожи душите, по-мощно може би и от живите“ (Krastev 1910b, p. 113). Но макар и надарен едновременно с трансцендентен статут и всепроникващо присъствие в реалността (нещо, типично за иконичните фигури), макар и понататък в текста да е откроен сред останалите „заслужили мъже“ от „новата ни история“, в разбиранията на д-р Кръстев Ботев все още буди „страстна обич и омраза“, което насочва към предположението, че на границата между първите две десетилетия на XX в. колебанията на комуникативната памет все още не са се уталожили и възпрепятстват стабилизирането на култа към героя. Независимо че в текстовете на Кръстев и Славейков се чертае пропасть между „млади“ и „стари“, синове и бащи, модерна и „вазовска“/„опълченска“ епоха, явно времевата дистанция не е толкова категорична, че да овладее полюсното, афективно отношение към културното наследство и в частност към наследството „Ботев“, видяно ту откъм неговото величие, ту откъм подриващите го детайли.

В по-ранните статии на Славейков и Кръстев от 90-те години на XIX в. тези детайли определено преобладават в общата равностетка за героя и често са изведени на преден план като контрареплики на други текстове за него, схващани от двамата критици като надхвърлящи мярата на допустимото идеализиране. Във вероятно най-острата си статия за Ботев, решена като полемика с книгата на Димитър Страшимиров „Христо Ботев като поет и журналист“ (1897), Славейков междувременно се прицелва и в „овчарските дивотии“, които съзира в първата биография на героя от Захари Стоянов: „За овчари може би „Хр. Ботев е бил човек, роден и предназначен от небесните стихии да бъде голям човек, да води подире си тълпите, да заповяда и да прави епохи“ (...), но за мислящ човек той не е и не може да бъде такъв“ (Slaveykov 1897a, p. 1). Д-р Кръстев също отбелязва фалшивото величие, с което „нескопосни биографи“ са обгърнали фигурата на Ботев, и дава пример с „класическия абсурд за Ботевата безконечност“ (Krastev 1898, p. 109), видим според него в критическия отзив на Стоян Заимов за Захари-Стояновия текст.

И макар от днешна гледна точка написаното за Ботев от Стоянов и Заимов да не изглежда твърде хвалебствено (дори изразът „Ботева безконечност“ на

Заимов не съдържа предполагаемите на пръв поглед положителни конотации², ето че за Славейков и Кръстев и то е в повече, защото изкривява „историческата истина“ (Krastev 1898, p. 109), изопачава „действителния“ образ на Ботев, в който съзираш недостатъци поне в три плана.

Психологически „лутания“

Ще нарека първия план психологически с цялата условност, която това понятие предполага, отнесено към опитите на представителите на „Мисъл“ за разчитане на Ботевия личностен профил. То обаче е коректно към собствения им речник, доколкото тъкмо „психологически ескиз“ е подзаглавието на статия на д-р Кръстев, в която – при съпоставка с Васил Левски – Ботев е представен най-вече откъм житейските си „лутания, нескрупульозности и падения“. Тяхната „психологическа изходна точка“ може да се открие в средата, която го е формирала (Калофер, Одеса, Задунавска, „дунавския остров“, че и румънските кръчми, които е обикалял); в наследеното от баща му като характер и интелект; и най-сетне – в „необуздания темперамент“, съчетан с жажда към „велики и смели до вратоломност подвизи“, които изглежда запълват някаква „празнина“, недовидяна от първите биографи на героя. Но и в нея според Кръстев няма нищо кой знае колко загадъчно – за разлика от Левски, който си остава „енигма, до която ний напусто ще се мъчим да се доближим“, Ботев е сравнително лесно обясним и заради известните биографични факти, които хвърлят светлина върху поведенческите му особености, и заради наличието на аналогични типове в световната история, завладени от същите „бесни, стихийни устреми към деятелност като основна психическа сила“. Независимо че не харесва писането на биографите, склонни да идентифицират българския герой с общоизвестни прототипи (Ботев като Гарибалди, Мацини, Лермонтов, Байрон и пр.), Кръстев също се впуска в търсенето на еднаквост, откривайки я във фигурата на Джордано Бруно, „една вулканична като Ботева натура, бурна и неукротима, застанала на предела между средновековната и модерната философска мисъл“ (Krastev 1898, pp. 106 – 09).

Подобно на именития си италиански „предходник“ и Ботев в някои случаи е поместван „на предела“ на историческите епохи. В първата част на студията си „Българската поезия“ (но очевидно в режим на разграничаване) Пенчо Славейков го определя като „един синор, който трябва да се премине... и който в много неща е заминат, преживян“ (Slaveykov 1906a, p. 87). В същия критически текст обаче граничността на Ботев е разколебавана и от придърпването му към миналото, макар и в положителен смисъл – като негов „стълб“, който заедно с П. Р. Славейков и Л. Каравелов се издига над останалите възрожденци. През 1910 г. д-р Кръстев разглежда Ботев ту като фигура на прехода, която с поетическите си концепции, възприети от „идящите“ след него автори, осъществява връзката между времената на „робството“ и на „свободния жи-

вот“, ту като „творец на нов мир, на втора, по-висша действителност“ (Krastev 1910a, pp. 2 – 3). Той дори е на крачка да бъде причислен към селенията на бъдещето, ако не беше уточнението, че го носи в „душата си (...), но сам не е това бъдаще“ (Krastev 1910a, p. 20).

Но да се върнем към по-ранните текстове на Славейков и Кръстев, в които оценката за Ботев не е толкова благосклонна, а в психопрофила му се откриват повече проблемни зони, отколкото морални преимущества. Литературните историци вече са забелязали важноста, с която т. нар. завършеност на творбата фигурира в естетическите разбирания на кръга „Мисъл“ (Tihanov 1998, pp. 108 – 109; Danova 2019, pp. 72 – 73). Колкото по-цялостен и вътрешно единен (ако използваме понятията на Славейков) им се струва един текст, толкова по-високо е издигнат в йерархията на литературните стойности. Любопитно е, че критерият за завършеност се прехвърля и в полето на персоналните качества, където Ботев категорично се проваля, защото освен като „ирационален“ характерът му е определен и като „незавършен“. Заради романтическите напластявания и засилената метафоричност не става особено ясно какво точно стои зад въпросното определение, но пак в същия стил е въведено сравнението с „шира (младо вино)“, т.е. с „нещо мътно, неуталожено, буйно“, което „зашеметява със своя кипеж, а не обистря“ (Slaveykov 1897a, p. 1).

Идеологически „погрешки“

„Незавършеният“ характер на Ботев със сигурност обяснява – мисли Славейков – неговата революционно-анархистична настройка, която можем да причислим към втория, идеологически план на откритите недостатъци. В продължаващия дебат „еволюционисти“ – „революционери“, отнесен към Възраждането, Пенчо Славейков застава на страната на първите, което може да се интерпретира и като реверанс към бащината фигура, а от там и към „черковниците и даскалите (па и някои от чорбаджиите) по онова време, [които] не само че не представляват нещо гнило, отживяло, мъртво, а са представлявали най-жизнения елемент от народа“.

Революционерите, обратно, са далече от интересите на живеещите „отвъд Дунава“, пречат на усилията им за духовно и социално възмогане, прекарват времето си предимно из „влашките механи“ – в размишления за „съдбата на някоя чорбаджийска каса“ – и в общи линии възпрепятстват освободителните процеси чрез „безразчетни погрешки“ и „необмислености“ (Slaveykov 1897a, p. 2). Принизявани ту с цитати от Ботеви стихове („идиоти“, които пият, пеят и зъбят се на тирана), ту с определения, характерни за репертоара на модернизма („тъпна безпочвеници“), те продължават да носят отрицателен знак и в по-късни текстове на Славейков, в които той актуализира тезата си, че „в сравнение с цариградските деятели емигрантите са знаели твърде малко своя народ“ (Slaveykov 1906a, p. 85).

Като част от емигрантската общност (макар и често в конфликт с нея), Ботев е „чедо на хашлакълка“, разсъждава Славейков. Той е „високо даровита натура“, но и твърде „омацана в калта, в която е имала злощастията да затъне по своя воля“. Подобно на повечето български изгнаници, пребиваващи в Румъния, и той поема по пътя на „екстравагантностите, на обществените и лични (...) вагабондажи“. Пред лицето на смъртта, на Милин камък (а може би и по-рано – в поезията си), той изглежда разочарован от революционния авантюризъм. Хъшовските му блянове се сричат при срещата с действителността. Почти е готов да отстъпи от „почвата на безпочвеността“, но преломът, който преживява, е ненавременен и безполезен. При описанието на закъснелия катарзис, на огорчението, което героят изпитва в последните си мигове, Славейков се позовава на написаното от биографите, при все че паралелно с това ги обвинява (както и изобщо сподвижниците на Ботев, дали сведения за него) в прикриване на истината:

Фактите са събрани от хора, които по природна наклонност обичат, а и обстоятелствата са ги научили, да лъжат, както себе си, тъй и другите, и чийто живот е само една лъжа, у едни величествено поетична, у други мизерна. Това са те, нашите хъшове. (...) Лъгал е сам Ботев, та що остава за други! (Slaveykov 1897a, p. 1).

По-безполезен от революционния „вагабондаж“ е само уклонът по анархизма, разглеждан от Славейков като „бяс на човешката мисъл“, който се захранва от „отровата на отчаянието“. Чрез обещанието за някакво абстрактно всеобщо добруване той „руши онова щастие, което народите, малко или много, имат“ (Slaveykov 1897b, p. 2). Ботев, за жалост, е заразен от този „бяс“ под влияние на Чернишевски и Добролюбов, чиито възгледи са „способствували, но не и по-малко напакостили“ (Slaveykov 1906a, p. 76) на развитието на руската култура и общество. Възприел ги и в творчеството си, и в живота, Ботев, на свой ред, оказва разрушително въздействие върху младите българи и не може да бъде техен пример, както настоява Д. Страшимиров. „Ако ние учим младежта да гледа през призмата на неговия характер и дела – пише Славейков, – ний ще възпитаем чардафонска младеж, която се интересува само от собствените си вагабондажи, като отмахне от себе си всеки човешки образ и подобие“ (Slaveykov 1897a, p. 1).

И понеже – според разглежданите автори от „Мисъл“ – идеологическите пропадания на Ботев неминуемо рефлектират и върху неговото творчество, ще обърне внимание и на третия план на видените от тях недостатъци, който ще нарека поетически, доколкото в представите на Славейков и Кръстев поезията е тотално, монолитно понятие, обемащо литературата изобщо (вж. Tihanov 1998, pp. 142 – 143).

Поетически особености

В многократно цитирания вече отзив върху книгата на Д. Страшимиров „Христо Ботев като поет и журналист“ Пенчо Славейков поддържа категоричното мнение, че Ботев е по-скоро посредствен, отколкото „велик“ поет. Наистина, той е „даровита натура“, но във всяка европейска литература могат да се открият творци от неговия калибър, които тамошното общество не издига на пиедестал, макар и стиховете им да са по-издържани от Ботевите.

Българският поет черпи вдъхновение – продължава Славейков – от два „извора“: „хайдушко-бунтовнически“ (който не бива да се бърка с „революционен“, защото се отнася до съответния дял от народните песни) и „абстрактно-анархически“, съсредоточаващ, както споменах по-горе, изцяло негативното разбиране на критика за идеологическа съотнесеност. От първия „извор“ възниква „песента „Жив е той, жив е“, както Славейков нарича стихотворението „Хаджи Димитър“, което още в тази ранна статия, иначе безпощадна към Ботевите „несъвършенства“, е определено като сродно на „народния дух“ – понятие, възхождащо от философията на Хердер и романтическия регистър, което очевидно Славейков високо цени. И тази творба на Ботев е застигната от пародийни интерпретации, включително и в разглежданата статия – чрез травестирането на образа на звяра, „останал от дяда-Адамово време (...), беззъб“ (Slaveykov 1897b, p. 3), а в анализа „Жив е той, жив е...“ (1906) – и на всички „екземпляри от животното царство“, струпали се около юнака като че „на мърша“ ведно със самодивите (Slaveykov 1906b, p. 298). Въпреки всичките си „несъобразности“ обаче тя е оразличена от останалите стихотворения на Ботев, а в статиите на Славейков от първото десетилетие на новия век е обгърната и със суперлативи: „най-хубавата песен на поета“, „стихове буйни и великолепни“ (Slaveykov 1906a, p. 88); „превъзходна“, „величествена“, „дивна песен“ (Slaveykov 1906b, pp. 298 – 299).

Свързаността на тази „песен“ с фолклора, с „народния дух“ и „душа“ я прави значима, което обаче не значи, че Славейков намира за подходящо Ботев да бъде определян като „народен поет“, за какъвто го сочи Д. Страшимиров. Заради стихотворения като „Борба“ и „Моята молитва“, произлезли от втория, „абстрактно-анархически“ извор, с които хвърля „кърваво оскърбление на интимните и най-искрени чувства на народа си“, Ботев може да бъде наричан всякак, но не и „народен поет“ (Slaveykov 1897b, p. 2).

В по-късната си студия „Българската поезия“ Славейков разглежда анархизма на Ботев като „квас“ на неговото творчество, който върви ръка за ръка с патриотизма – също нееднозначно приета от „Мисъл“ мирогледна настройка, която през периода на Възраждането (определен като „предисторичен“), може и да има своите основания, но пък продължава да възпрепятства извоюването на „човека в българина“ (Slaveykov 1906a, pp. 74 – 90). Съчетаването на анархизма с патриотизма е на път да направи поезията на Ботев тенден-

циозна, правеща впечатление само на „гимназисти и български социалисти“. Ценното в нея са не идеите, в които липсва оригиналност, а тяхното „поетическо облекло“ с което Ботев превъзхожда останалите възрожденски поети (Slaveykov 1906a, pp. 74 – 90).

Място в йерархията

Ако се опитам – на базата на разгледаните дотук психологически, идеологически и поетически представи за Ботев – да очертая мястото му в йерархията на „великите мъртви“, въобразена от „Мисъл“ в края на XIX и първите години на XX в., вероятно ще получа следната картина. Като характер и темперамент – заради „ирационалността“ си, „незавършеността“ си и прекомерната си необузданост – той стои далеч зад Левски, у когото – обратно – не намираме „никакви дири от буен, вспилчив, неудържим темперамент; не намираме дири даже от афективност, от страстност“. Съчетаващ в себе си „моминска кротост и хрисимост“ с „неумолима последователност“ и когато се налага – „безжалостна жестокост“, Левски е видян като един от „най-великите представители на човечеството“ (Krastev 1898, pp. 110 – 111).

В качеството си на революционер Левски също се извисява над Ботев. Скромен и практичен, той винаги стига до разумни и целесъобразни решения (Krastev 1898, p. 112). Посвещава се на изграждането на вътрешна мрежа от революционни комитети, което показва идеологическата му прогресивност, за разлика от „безпочвеното“ „назадничество“ на Ботев, който чак в края на живота си осъзнава потребностите на „народа отвъд Дунава“ (Slaveykov 1897a, p. 2). Подвигът на Ботев е резултат от „теоретическа еволюция“, от натрупване на идеи, които „не са всецяло негови собствени“, а са отгласи от обкръжението му и прочетената книжнина. Постигнатата по този път саможертва без съмнение е величествена. Акт на гениалност е обаче, ако е плод на самобитно развитие; ако я извърши „една скромничка, тихичка натура“, един „тъмен дякон“, чиято среда не предполага героични действия. Заради тази гениалност, заради апостолството и мисията за „проповед между масата“, Левски единствен измежду революционерите може да бъде наречен „народен герой“ и „въплъщение на националния дух“ (Krastev 1898, pp. 106, 113 – 114). Останалите бунтовници, отношението към които в разгледаните статии е по-скоро критично, заемат далеч по-скромни позиции в героичната класация, като Ботев общо-взето е на един ред с Бенковски – друг авантюрист с необуздан (че даже и „диктаторски“) нрав, който също като Ботев не представлява особена загадка от психологическа и идеологическа гледна точка.

Като изключим статиите на Кръстев и Славейков от 90-те години на XIX в., в които оценката за Ботев е изцяло негативна, в последвалите им текстове той е открит като поет заедно с още два „стълба на миналото“ – П. Р. Славейков и Л. Каравелов. „Зад тях има паплач други; но когато в една река плават со-

мове, кой ти гледа мренките“ (Slaveykov 1906a, p. 74). При все че надминават постигнатото от останалите възрожденски книжовници, превръщайки произведенията си в „оръдие за пряката цел на времето“ (Slaveykov 1906a, p. 77), те изпадат в тенденциозност – особено Каравелов, който „не е поет по призвание“ (Krastev 1910c, p. 259), а автор с публицистична настройка, опитващ се да бъде и летописец на своето време, т.е. на „преходното и случайното“ (Krastev 1910a, p. 2). Петко Славейков също се отдава на „служение роду“ – дори чрез любовните си песни, превеждайки турските им оригинали на български език, с което – смята синът му – изпълнява патриотичен ангажимент³. Изглежда, че стъпка напред, към посвещаване на „рода человеческого“, предприема единствено Ботев, който обаче има предвид „само оная част от човечеството“, към която проявява идеологическо предпочитание – анархистите, които бърка с „унижените, оскърбените и онеправданите“ (Slaveykov 1906a, pp. 78 – 86).

Горното твърдение на Пенчо Славейков е добър повод да обърне внимание на една забелязана от Сирма Данова реторическа особеност в писането му за Ботев, при която аксиологизиращата и подривната линия непрекъснато се смесват и в рамките на една смислова цялост Ботев се оказва хвален и хулен едновременно (Danova 2019, pp. 73 – 74). По силата на тази едновременност поезията на Ботев е изпреварила времето си, но и не особено оригинална; в плана на израза (на „поетическото облекло“) е великолепна, но откъм идеи е посредствена. „Жив е той, жив е...“ е най-хубавата песен на Ботев, но заедно с това е пропита с „грозотии“. Можем да съжаляваме, че ранната смърт на поета е попречила на разгръщането на неговия талант, но вероятно е добре, че е загинал млад, за да „живее в нашето съзнание като най-вдъхновения певец на миналите дни“ (Slaveykov 1906a, p. 88) и т.н., и т.н. Чрез колебанието между двете линии – освен другото – е даден шанс и на друг значим „певец“ на миналото – Петко Славейков – да се изравни с Ботев, че даже и да го задмине по някои качества. Славейков-баща може и да не достига до „гълбината“ на Ботевото „поетическо чувство“ и до „конкретността на въображението“ му, но поетическите му похвати са „по-разнообразни“, от което следва, че „Ботев е надминал Славейкова като поет, но не и като художник“ (Slaveykov 1906a, p. 79). Така че в естетическата класация на сина двамата автори, все в нещо надминаващи се един друг, заемат челни позиции, а на дъното ѝ е Стефан Стамболов, наречен „опашката на емигрантските поети“ (Slaveykov 1897b, p. 2), който има своите аналози и сред еволюционистите – разните даскали, „драскотили“ и по-големи „дивотии“ (Slaveykov 1906a, pp. 74 – 75).

Важно е да отбележим, че въпреки противоречивите, а на моменти и принизяващи тълкувания приносът на кръга „Мисъл“ за популяризиране на поетическата страна на Ботевия образ е съществен. Независимо че З. Стоянов, Д. Страшимиров, Ив. Вазов, Д. Благоев по един или друг начин – утвърждаващ

или критичен – също полагат усилия в тази насока, а между последните двама се стига до ожесточен интерпретативен сблъсък⁴, едва обстойната работа на Славейков и Кръстев, чрез поредица от все по-усложняващи се в аналитично отношение публикации, извежда на преден план фигурата на Ботев като поет. И то не какъв да е поет, а сливащ живот и поезия в едно – формула, която след въздигането си от „Мисъл“ десетилетия наред продължава да произвежда една от най-трайните положителни представи за Ботев:

От поетите на миналото Ботйов е най-свиден нам, че той стои най-близко до нашата душа. Живот и поезия у него е едно. За мнозина и едното, и другото е може би безумно. Но има ли по-дивно безумие от един живот-поезия? (Slaveykov 1906a, p. 87).

Преходът към културна памет в късните текстове на д-р Кръстев

И ако докрая в текстовете на Славейков е налице лъкатушене между извисяването и подценяването на Ботев (макар че в статиите си от първото десетилетие на XX в. той е все пак по-доброжелателен, отколкото в критическия си отзив от 1897 г.), то възгледите на д-р Кръстев за героя търпят развитие, което до голяма степен следва движението от комуникативна към културна памет. Въсъщност той единствен от кръга „Мисъл“ доживява завършването на прехода между двете рамки на паметта, след който фигурата на Ботев е окончателно митологизирана.

Първите стъпки към преосмислянето на Ботевия образ започват десетина години след разгледания „психологически ескиз“ от 1898 г. – в предговора към книгата „Млади и стари“ (1907), в който критикът най-сетне признава известна неразгадаемост у поета. Не у човека и революционера, какъвто е случаят с Левски, който винаги си остава „енигма“, а у „художника“ Ботев, който изглежда неразбран от широката публика – качество, очевидно простижно според естетическите разбиращения на „Мисъл“. Но и при Кръстев се задейства неутрализиращ хвалбата рефлекс, доколкото въпросното качество е разпространено върху повечето поети. Единственото видимо изключение е Вазов, който е лесносмилаем за публиката, защото не се издига „над нейните вкусове“ (Krastev 1996a, pp. 125 – 126).

В статиите на Кръстев от 1910 г. насетне Ботев вече е обявен за ненадминат в двойното си изпълнение – на поет и революционер. Като войвода, той „живее в паметта на потомството со своята славна смърт за свободата на своя народ – смърт, окръжена с върховна тайнственост и поезия“ (в този случай възвишените конотации около „тайнствеността“ също работят в полза на героиката и посмъртната слава на революционера). Като поет – по „творческата сила на своята фантазия, по дълбината на своите творчески замисли, Ботев остава все още ненадминат и до днес“. Призната е неговата „самобитна и мощна индивидуалност“ (Krastev 1910c, pp. 260 – 261), която – за сравнение

– в публикацията от 90-те години на XIX в. непрекъснато е разколебавана с вметки за липсата на оригиналност (напр. Krastev 1898, p. 109). Призната е и гениалността на Ботев, която се изразява в способността му да отразява „тъмните копнения на народната душа“ (Krastev 1910a, p. 9).

Изобщо всички качества, които в ранните текстове обгръщат фигурата на Левски, в статиите от второто десетилетие на новия век вече са прехвърлени върху образа на Ботев, включително и тези, които стоят зад есенциалистските понятия „народен дух“, „народна душа“, „народен поет“. Нужно е все пак да признаем, че и по-рано, още през 1904 г. в предговора към второто издание на Яворовите стихотворения, Пенчо Славейков определя Ботев като „изразител на националния дух“. С известни уговорки обаче, от които става ясно, че има предвид не „отрицателя Ботев, не палъмника на разрушителни идеи, а певеца на „Хаджи Димитър“, „На прощаване“, в които се чува тупежът на българско сърце“ (Slaveykov 2009, p. 76). В статиите на Кръстев от 10-те години на XX в. подобни уточнения отпадат, тъй като Ботев вече е освободен от сянката на тенденциозността. Той е видян като „начинател на една национална поезия, която черпи своите художествени мотиви не в лозунгите на деня, а в най-дълбоките откровения на поетическия гений на народа“ (Krastev 1910a, p. 9).

Интересен е и повратът, който бележи ситуирането на Ботев сред „великите мъртви“. В някои текстове – все още верни на хронологията – той е положен до П. Р. Славейков и Л. Каравелов, определени от Кръстев като „трима великани на нашата доосвободителна поезия“ (Krastev 1910c, p. 261). В други статии обаче – работещи повече за митологията – той прескача границите на възрожденското време и заживява своя „живот в смъртта“ (Krastev 1910b, p. 113), в творенията на „младите“ български поети. И ако през 1904 г. – според предговора от Славейков – Яворов стои най-близо до определението „наследник“ на „поета-войвода“, то през 1910 г. в текстове на Кръстев самият Пенчо Славейков вече фигурира като „хранителя на поетическите завети на Ботйова“ (Krastev 1910a, pp. 2 – 3). След физическата смърт на „младите“ – в късната книга на Кръстев „Христо Ботйов, П. П. Славейков, Петко Тодоров, Пейо К. Яворов“ от 1917 г. – Ботев, както се вижда, стои в един антропонимен ред с творците от „Мисъл“, които не само са определени като продължители на неговата традиция (Krastev 1996b, p. 395), а очевидно заедно с гениалния си предтеча са утвърдени в пантеона на „великите мъртви“.

„Вторият“ Ботев

В сравнение с очертаните дотук колебания и преломи в оценките за Ботев, които Славейков и Кръстев демонстрират – единият почти синхронно, а другият – с течение на времето, неминуемо прави впечатление различната представа на Пейо Яворов за възрожденския поет. Тя изглежда непроменлива, винаги положителна, т.е. незасегната от подривните реакции на комуникативната памет.

Едната възможност е да я разглеждаме тъкмо като изключение от преобладаващите неизбистрени възприятия за героя, които през първото десетилетие на XX в. все още не са се отделили в единен, институционален разказ за неговото величие. Независимо че през 1908 г., в уводна статия на в. „Илинден“, Яворов пише, че „споровете около личността на Ботева и значението на неговото дело отдавна са престанали“ (Yavorov 1960a, p. 407), реалността не сочи подобна единодушност на средата – в нея Ботев все още не е напълно безспорен герой. Доказателство за това са нюансираните мнения на останалите сътрудници от „Мисъл“, които колкото въздигат Ботевия образ, толкова и подриват неговия ореол. Но още по-сигурен аргумент – защото хвърля светлина върху тогавашното състояние на канона – е разказът за героя в учебната книжнина, който почти дословно преповтаря интерпретациите на Вазов, Славейков и Кръстев, а това ще рече и въобразените от тях предимства и недостатъци в творчеството на поета:

Живот и поезия у него се сливат. Ни една песен не е написана от Ботева, която не е дело, която не е преживяна и сгряна от огъня на неговата душа (...). Ботев не е могъл да избегне неблагоприятното влияние на някои условия, които са могли само зле да се отразят върху усъвършенствването на неговата писателска дарба. Всевъзможни тревоги от политически или частен характер; после, великата цел, която е заслонявала всички други интереси в областта на чистото изкуство, са се отразили неблагоприятно върху художественото му творчество, макар и не в такава мяра, както на Каравелова. Бързината навсякъде е оставала своите следи. Ботев наистина има обработени мисли, идеи ясни и концентрирани, облечени във високо художествени форми, ала при все това и в най-хубавите му творения се среща някой недостатък било във формата, или в смисъла (Mirchev 1907, p. 140)⁵.

Изберем ли да мислим Яворов като изключение (включително и от общността „Мисъл“, спрямо която той самият демонстрира известна неписаност⁶, ще стигнем до трайното му, непроменливо сякаш от никакви обстоятелства благоговение пред Ботев, когото нарича „идеален човек“, а в един сакрализиращ порядък – и „апостол между апостолите“, „свещец между свещите“ (Yavorov 1960b, p. 14).

Ще стигнем и до важността на Ботев в Яворовата биография, и особено в „македонската“ част от нея, която някои негови съвременници⁷ и по-късни изследователи⁸ разглеждат като подражание на Ботевия подвиг с аутомитологизиращи намерения. Немалко дейци на македонското революционно движение определят Яворов като „втори Христо Ботев“, като „македонския Ботев“ и споделят за въздействащите му беседи, изнесени пред тях, за възрожденските революционери. Тези „сказки“ имат мобилизираща функция, а вероятно са израз и на Яворовата персонална фиксираност в предосвобожденската героика, на желанието му да я възкреси в модерното време:

...Никога няма да забравя как пламенно и увлекателно говореше Пейо. Той описваше борбата за свобода през турското иго, саможертвата на Ботев, Левски, Караджата и плеадата герои, сложили кости пред олтара на родината, след което очертаваше пътя на революционната борба за освобождаване на македонския роб.

Яворов беше на голяма почит сред войводи и четници. Те бяха горди, че Македония има своя Ботев (Роров 1989, р. 98).

Възприемането на Яворов като Ботево продължение е дотолкова непоколебимо у някои негови сподвижници и близки, че прелива в нещо като съжаление за неслучилото се умиране по завещания героичен модел. „По някой път си размишлявам – споделя по-малкият брат на поета Атанас Крачолов, – [че] трябваше Пейо да бъде убит в Македония. (...). Щеше да се изравни до подвига на Ботев“ (Kracholov 1989, pp. 366 – 367). Не успял да постигне такова изравняване, в последните месеци на живота си – отново според негови съвременници, Яворов се оживявал само когато заговарял за Ботев. „Мисълта за него – пише Васил Пундев – (...) сякаш беше единствената спасителна мисъл, която извикваше трескаво желание за живот и подвиг“ (Pundev 1989, р. 359).

Дори и да се отнесем критично към цитираните спомени (така, както следва да преценяваме изобило подобни мемоарни свидетелства), по всичко личи – особено от текстовете на самия Яворов, че представата му за Ботев надхвърля мащаба на обикновеното почитание, че стига до натрапливост, задълбочаването в която може да ни насочи и към друга интерпретация, този път в плана на травматичното. Тя е подсказана от Пламен Антов в книгата му „Яворов – Ботев: модернизъм и мит“ и навежда на извода, че отношението на Яворов към неговия предходник не е толкова еднозначно, колкото изглежда на пръв поглед. В него се отлагат комплекси, страхове пред една свръхавторитетна, „бащинска“ фигура, която предизвиква обожание, респект, но и кошмари (вж. Antov 2009, р. 15 и др.). Към такова заключение тласка и разказът на Мина Крачолова, сестра на поета, в който се споменават честите „дохождания“ на Ботев в съня на Яворов, които в повечето случаи са плашещи: „Питам го нещо не си ли говорят, каза: – Не, той ходи около кревата мълчешката, а аз много се изплашвам и не мога да говоря“ (Kracholova 1989, р. 29).

Знак за нееднозначното отнасяне към възрожденския поет са и отдавна забелязаните от изследователите преобръщащи прочити на „Хаджи Димитър“, предприети от Яворов в стихотворенията „На нивата“, „Нощ“ и „Угасна слънце“, които най-смекчено са определяни като „диалог“, по-радикално – като „пародия“ и „критика“, но във всички случаи като демонстриране на известна дистанция спрямо Ботевия поетически модел (вж. напр. Mladenov 1968, р. 30; Nedelchev 2002; Kamburov 2003, pp. 50 – 74; Antov 2009, р. 180 – 181 и др.).

Както изглежда, макар и по друг начин, на едно подповърхнинно ниво, Яворов също се оказва – като останалите представители на кръга „Мисъл“ – в сложни отношения с Ботевото наследство, които в някаква степен ревизират първона-

чалното впечатление, че е изключение от преобладаващия рецептивен фон. Този фон се променя осезаемо чак към 20-те години на XX в., когато героят напълно консенсусно бива издигнат начело – заедно с Левски – в йерархията на „великите мъртви“.

Благодарности

Публикацията е подготвена в рамките на Националната научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“.

БЕЛЕЖКИ

1. Статията е част от по-голямо изследване, занимаващо се с посмъртния „живот“ на Ботев от първите опити за осмисляне на подвига му, през безспорното му утвърждаване в героичния пантеон, та чак до наши дни, когато образът му продължава да бъде подлаган на всевъзможни идеологически употреби. За целите на изследването перспективна се оказва тезата на Ян Асман за прехода от „комуникативна“ (поколенческа) към „културна памет“, при който „фактическата история“ се трансформира в „мит“ (Assmann 1997, pp. 48 – 51). Отнесен към Ботев, този преход според мен настъпва през междувоенния период и в общи линии съвпада със смъртта на съвременниците на героя. Дотогавашните противоречивите мнения за него постепенно се отлагат в единен, изцяло позитивен разказ, който бива институционализиран в учебните програми и публичната сфера.
2. Под „безконечност“ той всъщност разбира липсата на творческо развитие у Ботев. Вж. (Aleksieva 2023a, pp. 488).
3. За устойчивостта на този мит, изкован от самия Петко Славейков в опит да оправдае привързаността си към турските любовни песни, станали от един момент насетне неудобен „жанр“, вж. (Aleksieva 2023b).
4. Имам предвид Иван-Вазовата „Критическа студия“, публикувана в сп. „Денница“ през 1891 г. и контраотговора на Димитър Благоев от същата година „Христо Ботев пред съда на „естетичните““.
5. Срв. у Вазов: „Ботев, както и другите писатели-революционери, не е можал да избегне неблагоприятното влияние на някои условия, които са могли само зле да повлияят на усъвършенствуването на неговото писателско дарование. Всевъзможни тревоги от политически или от частен характер, после, великата цел, която е заслонявала всички други интереси в областта на чистото изкуство, са се отразили и въз художественото творчество на Ботева, и то неблагоприятно, макар и далеко не в такава степен, както у Любена, например. Бързината навсякъде е оставила следи. Ни едно стихотворение на Ботева, даже от най-хубавите, не е навсякъде издържано във формата си, не във всичките си части еднакво удовлетворява художествените изисквания, естетиката или просто добрия вкус.“ (Vazov 1891, pp. 316 – 317).

6. Поне според спомените на някои негови съвременници. Приятелят му от Анхиало Михаил Янков например твърди, че Яворов му споделил следното за приятелите си от „Мисъл“: „Те никога не са ме разбирали (...) – аз много дължа на „Мисъл“, име, известност, но всичко това никога не ме е привличало.“ (Yankov 1989, p. 126).
7. Мнозина от съвременниците на Яворов подчертават – в положителен план – стремежът му към преповтаряне на Ботевия живот, творчество, че и предизвикана смърт. „Ами Ботев? – пише Константин Мутафов – Не беше ли тоя светия и мъченик неговия идеал, на когото искаше да прилича по всичко – по дело и подвизи, по дух и творчество, та ако е писано, и по съдба и конец?“ (Mutafov 1989, p. 85). Други осмислят този стремеж в пейоративна насока. Елин Пелин например – ако се вярва на свидетелството на Симеон Радев – го тълкува така: „Той [Яворов] си приготвява биографията. Искане като поет да се види, че подражава Ботева.“ (Radev 1989, p. 283).
8. Вж. особено (Antov 2009). За революционерството на Яворов като социална роля вж. (Nedelchev 1987).

ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСИЕВА, А., 2023а. Христо Ботев като биографичен герой. *Български език и литература*, 65, № 5.
- АЛЕКСИЕВА, А., 2023б. „Примитивна наслада“ или патриотично оръжие? За идеологическото моделиране на популярните любовни песни от XIX век. *Литературна мисъл*, № 1.
- АНТОВ, ПЛ., 2009. *Яворов – Ботев: модернизъм и мит. Атавистичната памет на езика*. София: Просвета.
- АСМАН, Я., 1997. *Културната памет. Писменост, памет и политическа идентичност в ранните високоразвити култури*. София: Планета-3.
- ВАЗОВ, ИВ., 1891. Христо Ботев. Критическа студия. *Денница*, II, юли, август, кн. 7 и 8.
- ДАНОВА, С., 2019. Ботев в иконографията на кръга „Мисъл“. Тезиси. *Критика и хуманизъм*, кн. 50, бр. 1.
- КАМБУРОВ, Д., 2003. *Явори и клони*. София: Издателство „Фигура“.
- КРАЧОЛОВ, АТ., 1989. Спомени. – В: МАРКОВСКА, М. (съст.). *Спомени за П. К. Яворов*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- КРАЧОЛОВА, М., 1989. Детинството на брат ми Пейо К. Яворов. В: МАРКОВСКА, М. (съст.). *Спомени за П. К. Яворов*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- КРЪСТЕВ, КР., 1898. Великият апостол. Психологически ескиз. *Мисъл*, VIII, кн. 2.

- КРЪСТЕВ, КР., 1910а. Художествените мотиви у Ботйова. *Мисъл. Литературен сборник*. Книга първа. София: Придворна печатница.
- КРЪСТЕВ, КР., 1910b. Ботйовски мотиви в поезията на Пенча Славейкова. *Мисъл. Литературен сборник*. Книга втора. София: Придворна печатница.
- КРЪСТЕВ, КР., 1910с. Кръстев, Кръстьо. Поглед в новата българска литература. *Летоструй*, 2.
- КРЪСТЕВ, КР., 1996а. Млади и стари. Критически очерки върху днешната българска литература. В: *Съчинения*. Т. I. София: Просвета.
- КРЪСТЕВ, КР., 1996b. Христо Ботйов, П. П. Славейков, Петко Тодоров, Пейо К. Яворов. – В: *Съчинения*. Т. I. София: Просвета.
- МИРЧЕВ, Д., 1907. *Кратко ръководство по българска литература*. Велико Търново: Скоропечатница на Х. Т. Ц. Фъртунов.
- МЛАДЕНОВ, Ц., 1968. Поет, „комуто принадлежат вековете“. *Родна реч*, № 8.
- МУТАФОВ, К., 1989. Било ли е? – В: МАРКОВСКА, М. (съст.). *Спомени за П. К. Яворов*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- НЕДЕЛЧЕВ, М., 1987. *Социални стилове, критически сюжети*. София: Български писател.
- НЕДЕЛЧЕВ, М., 2002. Ботевата поезия и историческият живот на мотивите в лириката (Из битието на националния митопоетически текст). *Електронно списание LiterNet*, 12.08, № 8 (33). Достъпно на: <https://book.liternet.bg/publish2/mnedelchev/botev1.htm> (видяно на 20.10.2024).
- ПОПОВ, ГР., 1989. Пейо Яворов – моят боен другар и сърдечен приятел. В: МАРКОВСКА, М. (съст.). *Спомени за П. К. Яворов*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- ПУНДЕВ, В., 1989. Спомени за Яворов. В: МАРКОВСКА, М. (съст.). *Спомени за П. К. Яворов*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- СЛАВЕЙКОВ, П., 1897а. Христо Ботев. Критически опит от Д. Т. Страшимиров. *Знаме*, III, 20.08, № 33.
- СЛАВЕЙКОВ, П. 1897b. Христо Ботев. Критически опит от Д. Т. Страшимиров. *Знаме*, III, 03.09, № 37.
- СЛАВЕЙКОВ, П., 1906а. Българската поезия. I. Преди. *Мисъл*, XVI, кн. 2.
- СЛАВЕЙКОВ, П., 1906b. „Жив е той, жив е...“. *Мисъл*, XVI, кн. 5.
- СЛАВЕЙКОВ, П., 2009. Предговор [към „Стихотворения“ от П. К. Яворов (1904)]. В: СУТАРЕВ, Е., Е. ДИМИТРОВА. *Критическо наследство на българския модернизъм*. Т. I. София: Издателски център „Боян Пенев“.

- РАДЕВ, С., 1989. За групата „Мисъл“ и по-особено за П. К. Яворов. В: МАРКОВСКА, М. (съст.). *Спомени за П. К. Яворов*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- ТИХАНОВ, Г., 1998. *Жанровото съзнание на кръга „Мисъл“*. Към културната биография на българския модернизъм. София: „ЕТ Кирил Маринов“.
- ЯВОРОВ, П. К., 1924. Два непубликувани фрагмента. *Хиперион*, III, кн. 8.
- ЯВОРОВ, П. К., 1960а. Вчера най-добрата част... *Събрания съчинения*. Т. IV. София: Български писател.
- ЯВОРОВ, П. К. 1960б. Христо Ботйов. *Събрания съчинения*. Т. IV. София: Български писател.
- ЯНКОВ, М., 1989. [Спомени]. В: МАРКОВСКА, М. (съст.). *Спомени за П. К. Яворов*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Acknowledgments

The publication was prepared within the framework of the National Scientific Programme “Development and Promotion of Bulgarian Studies Abroad”.

REFERENCES

- ALEKSIEVA, A., 2023a. Hristo Botev kato biografichen geroy. *Balgarski ezik i literatura*, vol. 65, no. 5.
- ALEKSIEVA, A., 2023b: „Primitivna naslada“ ili patriotichno orazhie? Za ideologicheskoto modelirane na populyarnite lyubovni pesni ot XIX vek. *Literaturna misal*, no. 1.
- ANTOV, Pl., 2009. *Yavorov – Botev: modernizam i mit. Atavistichnata pamet na ezika*. Sofia: Prosveta.
- ASSMANN, J., 1997. *Kulturnata pamet. Pismenost, pamet i politicheska identichnost v rannite visokorazviti kulturi*. Sofia: Planeta-3.
- DANOVA, S., 2019. Botev v ikonografiyata na kraga „Misal“. Tezisi. *Kritika i humanizam*, vol. 50, no. 1.
- KAMBUROV, D., 2003. *Yavori i kloni*. Sofia: Figura.
- KRACHOLOV, AT., 1989. Spomeni. V: MARKOVSKA, M. (sast.). *Spomeni za P. K. Yavorov*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- KRACHOLOVA, M., 1989. Detinstvoto na brat mi Peyo K. Yavorov. V: MARKOVSKA, M. (sast.). *Spomeni za P. K. Yavorov*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- KRASTEV, KR., 1898. Velikiyat apostol. Psihologicheski eskiz. *Misal*, vol. VIII, no. 2.
- KRASTEV, KR., 1910a. Hudozhestvenite motivi u Botyova. *Misal. Literaturen sbornik*. Kniga parva. Sofia: Pridvorna pechatnitsa.

- KRASTEV, KR., 1910b. Botyovski motivi v poeziyata na Pencha Slaveykova. *Misal. Literaturen sbornik*. Kniga vtora. Sofia: Pridvorna pechatnitsa.
- KRASTEV, KR., 1910c. Krastev, Krastyo. Pogled v novata balgarska literatura. *Letostruy*, no. 2.
- KRASTEV, KR., 1996a. Mladi i stari. Kriticheski ocherki varhu dнешnata balgarska literatura. V: *Sachineniya*. T. I. Sofia: Prosveta.
- KRASTEV, KR., 1996b. Hristo Botyov, P. P. Slaveykov, Petko Todorov, Peyo K. Yavorov. V: *Sachineniya*, vol. I. Sofia: Prosveta.
- MIRCHEV, D., 1907. *Kratko rakovodstvo po balgarska literatura*. Veliko Tarnovo: Skoropechatnitsa na H. T. Ts. Fartunov.
- MLADENOV, Ts., 1968. Poet, „komuto prinadlezhat vekovete“. *Rodna rech*, no. 8.
- MUTAFOV, K., 1989. Bilo li e? V: MARKOVSKA, M. (sast.). *Spomeni za P. K. Yavorov*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- NEDELCHIEV, M., 1987. *Sotsialni stilove, kriticheski syuzheti*. Sofia: Balgarski pisatel.
- NEDELCHIEV, M., 2002. Botevata poeziya i istoricheskiyat zhivot na motivite v lirikata (Iz bitieto na natsionalniya mitopoeticheski tekst). *Elektronno spisanie LiterNet*, 12.08, no. 8 (33). Dostapno na: <https://book.liternet.bg/publish2/mnedelchev/botev1.htm> (vidyano na 20.10.2024).
- POPOV, GR., 1989. Peyo Yavorov – moyat boen drugar i sardechen priyatel. V: MARKOVSKA, M. (sast.). *Spomeni za P. K. Yavorov*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- PUNDEV, V., 1989. Spomeni za Yavorov. V: MARKOVSKA, M. (sast.). *Spomeni za P. K. Yavorov*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- SLAVEYKOV, P., 1897a. Hristo Botev. Kriticheski opit ot D. T. Strashimirov. *Zname*, III, 20.08, no. 33.
- SLAVEYKOV, P. 1897b. Hristo Botev. Kriticheski opit ot D. T. Strashimirov. *Zname*, III, 03.09, no. 37.
- SLAVEYKOV, P., 1906a. Balgarskata poeziya. I. Predi. *Misal*, vol. XVI, no. 2.
- SLAVEYKOV, P., 1906b. „Zhiv e toy, zhiv e...“. *Misal*, vol. XVI, no. 5.
- SLAVEYKOV, P., 2009. Predgovor [kam „Stihotvoreniya“ ot P. K. Yavorov (1904)]. V: SUGAREV, E., E. DIMITROVA. *Kriticheskoto nasledstvo na balgarskiya modernizam*. T. I. Sofia: Boyan Penev.
- RADEV, S., 1989. Za grupata „Misal“ i po-osobeno za P. K. Yavorov. V: MARKOVSKA, M. (sast.). *Spomeni za P. K. Yavorov*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- TIHANOV, G., 1998. *Zhanrovoto saznanie na kraga „Misal“*. Kam kulturnata biografija na balgarskiya modernizam. Sofia: „ET Kiril Marinov“.
- VAZOV, Iv., 1891. Hristo Botev. Kriticheska studiya. *Dennitsa*, II, yuli, avgust, no. 7 i 8.

- YAVOROV, P. K., 1924. Dva nepublikovani fragmenta. *Hiperion*, vol. III, kn. 8.
YAVOROV, P. K., 1960a. Vchera nay-dobrata chast... *Sabraniya sachineniya*, vol. IV. Sofia: Balgarski pisatel.
YAVOROV, P. K. 1960b. Hristo Botyov. *Sabraniya sachineniya*. T. IV. Sofia: Balgarski pisatel.
YANKOV, M., 1989. [Spomeni]. V: MARKOVSKA, M. (sast.). *Spomeni za P. K. Yavorov*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.

HRISTO BOTEV AS A “GREAT DEAD” ACCORDING TO “MISAL” LITERARY CIRCLE

Abstract. The paper is focused on how the image of the poet and revolutionary Hristo Botev was shaped according to the figures, belonging to the “Misal” (“Thought”) Literary Circle. There was no consent about how Botev should be thought. According to Pencho Slaveykov, he “could hardly be nominated as a good poet”. For Yavorov, Botev was “one of the gods, who ascended to the Earth”. Special attention was paid to the hierarchy of the “great dead people” (following the phrase by dr. Krastyo Krastev) and the place of Hristo Botev amongst them.

Chronologically considered, in the first papers, written by Slaveykov and Krastev, published in the last decade of XIX c., the image of Botev was everything, but high ranked national hero. They put particular accent on his uncontrollability and anarchic attitude. He was also heavily criticized as a poet.

The study states that all the variations of the way Botev was regarded by “Misal” figures could be explained by the memory about him, which was still personal experience based, communicative (Assmann), and its transformation into a cultural one, the foundation of the literary canon, was still to come. However, Botev was institutionalized as national hero in a relatively monolithic and positive narrative during the second decade of XX c., when communicative memory transformed into a cultural one. Therefore, in the late texts by dr. Krastev, Botev was nominated as genius, lifted considerably above all of his contemporaries.

Keywords: Botev; “Misal” literary circle; communicative memory; cultural memory

Dr. Anna Alexieva, Senior Assist. Prof.

WoS ResearcherID: JDW-8246-2023

ORCID iD: 0009-0008-1314-9978

Scopus ID: 58592288300

Institute for Literature

Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenski Prohod Blvd., bl. 17

Sofia, Bulgaria

✉ E-mail: alexieva.anna@gmail.com